

الحاق بحین به عربستان سعودی و امنیت پیرامونی ج.ا.ا.
(ظرفیت‌ها و دشواری‌های)

علیرضا مرادی صالح

حمیدرضا نادری

زمستان ۱۳۹۴

سرشناسه: مرادی صالح، علیرضا، ۱۳۵۴

عنوان و نام پدیدآور: الحاق بحرین به عربستان و امنیت پیرامونی ج.ا.ا (ظرفیت و دشواری‌ها)

مشخصات نشر: تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی، ۱۳۹۴

مشخصات ظاهری: ۱۹۰ ص. جدول، نمودار

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۷۶-۱۱-۹

وضعیت فهرست نویسی: فیپای مختصر

قابل دسترسی است: <http://opac.nlai.ir> یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی

شناسه افزوده: نادی، حمیدرضا، ۱۳۴۷

شناسه افزوده: دانشکده علوم و فنون فارابی

شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۴۴۱۴۰

انستار دانشکده علوم و فنون فارابی

نام کتاب: الحاق بحرین به عربستان سعودی و امنیت پیرامونی ج.ا.ا (ظرفیت‌ها و دشواری‌ها)

مؤلف: علیرضا مرادی صالح - حمیدرضا نادی

ویراستار علمی: مجتبی درفشان - عباس ملکی

صفحه‌آرا: حسین حجت‌الاسلام

طرح جلد: حسین باقری

مدیر مسئول: علی افضلی

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۳۹۴

کلیه حقوق اعم از چاپ، تکثیر و نسخه‌برداری برای ناشر محفوظ است. (نقل مطالب با ذکر ماخذ بلامانع است).

تلفن ناشر: ۲۹۹۴۲۶۵۸ صندوق پستی: ۴۵۷۳ - ۱۹۳۹۵

چکیده

انقلاب‌های عربی نگرانی‌های زیادی را در رهبران سعودی به وجود آورده و به خصوص بحران بحرین باعث شده تا عربستان با هرگونه حرکت اعتراضی در کشورهای عربی خلیج فارس به شدت مقابله کند. در این راستا، سعودی‌ها خواستار تجمع توانمندی‌ها، کشورهای پادشاهی در مقابل هرگونه تغییرند؛ چرا که تغییر در یک کشور می‌تواند سایر کشورها را نیز تهدید کند. در خصوص بسترها و عواملی که باعث طرح الحاق بین عربستان و بحرین شده است می‌توان به انگیزه‌ها و مؤلفه‌های مربوط به هر یک از این دو کشور اشاره کرد. شکل‌گیری احتمالی الحاق عربستان و بحرین پیامدهای خاصی خواهد داشت. شاید بتوان برای عربستان اصلی‌ترین پیامد مثبت این مسئله را افزایش قدرت منطقه‌ای آن محسوب کرد؛ موضوعی که در صورت تثبیت به منزله تغییری ژئوپلیتیک می‌تواند شرایط و توازن قدرت را به نفع این کشور تغییر و جایگاه منطقه‌ای ریاض را ارتقا دهد. «رابطه تنگاتنگ و وابسته شدیدی که دو کشور به قدرت‌های غربی، نفوذ زیاد آل سعود بر کشورهای عربی از جمله بحرین و رجمه نخبگان متمایل به عربستان در بحرین از ظرفیت‌ها و ویژگی‌های مردمی و دینی پیام بحرین گسترش نگرانی‌های سایر اعضای شورای همکاری خلیج فارس و اکثریت جمعیت بحرین و مناطق شرقی عربستان از دشواری‌های الحاق بحرین به عربستان سعودی بود» تلاش عربستان و غرب برای تسلط بر خلیج فارس، ترس بیشتر کشورهای حاشیه خلیج فارس از عربستان برای همکاری با ایران و کاهش جایگاه و نفوذ منطقه‌ای کشورمان از چالش‌های امنیت پیرامونی ج.ا.ا ناشی از الحاق بحرین به عربستان است.

فهرست

عنوان

صفحه

چکیده.....	۵
مقدمه.....	۷

فصل اول: مبانی نظری

پیشینه.....	۱
دیدگاه‌های نظری.....	۱۲
بررسی پتانسیلها و موانع درونی دموکراسی در خاورمیانه.....	۱۲
بیداری اسلامی در کشورهای عربی.....	۱۷
عوامل داخلی.....	۱۸
عوامل خارجی.....	۲۲
بیداری اسلامی و احیای هویت دینی.....	۲۵
ریشه‌یابی.....	۲۶
جریان‌شناسی.....	۲۶

فصل دوم: بحرین؛ تاریخچه اهداف و راهبردهای منطقه‌ای

تاریخ بحرین.....	۳۰
موضع‌گیری ایران نسبت به بحرین در طول تاریخ.....	۳۲
خروج انگلستان از خلیج فارس و وضعیت بحرین.....	۳۶
محمدرضا پهلوی و جدایی بحرین از ایران.....	۳۷
اهمیت بحرین در معادلات منطقه‌ای.....	۴۱
موانع دموکراسی در بحرین.....	۴۱
هویت‌یابی شیعه.....	۴۳
شیعیان و جنبش سیاسی بحرین.....	۴۵
بحرین؛ از طرح خاورمیانه بزرگ تا بیداری اسلامی.....	۵۱

فصل سوم: عربستان؛ تاریخچه اهداف و راهبردهای منطقه‌ای

- تاریخچه..... ۶۱
- اهمیت عربستان..... ۶۳
- چهارچوب سیاستگذاری خارجی در عربستان..... ۶۵
- اهداف کلان عربستان سعودی..... ۶۷
- جایگاه عربستان در راهبرد منطقه‌ای آمریکا و جهان عرب..... ۶۸
- مقابلۀ عربستان با انقلاب ایران و شیعیان انقلابی در جهان عرب..... ۷۰
- عربستان از چه نگران است؟..... ۷۱
- موانع همکاری و ارتباط ج.ا.ا و عربستان سعودی..... ۷۳
- عوامل تأثیرگذار و تهدیدهای کنش راهبردی امنیت عربستان..... ۷۷
- راهبرد امنیتی عربستان در واپس‌بیداری اسلامی بحرین..... ۷۹

فصل چهارم: طرح الحاق بحرین به عربستان سعودی

- مواضع و رویکرد بازیگران خارجی..... ۹۰
- پیامدهای الحاق بحرین به عربستان..... ۱۱۱
- مواضع ایران در قبال طرح الحاق بحرین به عربستان..... ۱۱۴
- اهداف کلان جمهوری اسلامی ایران..... ۱۱۴
- سیاست خارجی برگرفته از اصول و مبانی انقلاب اسلامی..... ۱۱۶
- رویکرد خصمانه دولت‌های عربی به اصول و مبانی انقلاب اسلامی..... ۱۱۶
- روابط سیاسی ایران و عربستان طی سه دهه از انقلاب اسلامی..... ۱۱۸
- جنبش بیداری اسلامی و مواضع دولت‌های عربی..... ۱۲۵
- ایران در مقابل عربستان در بحرین..... ۱۳۰

فصل پنجم: ملاحظات امنیتی جمهوری اسلامی ایران

- فرصت‌های سیاست خارجی ایران..... ۱۳۵
- تهدیدها یا چالش‌های امنیت پیرامونی جمهوری اسلامی ایران..... ۱۵۱
- راهبردها و مسیرهای پیشرو..... ۱۶۲
- مدل مفهومی..... ۱۶۶

۱۶۷	ظرفیت‌های الحاق بحرین به عربستان
۱۶۸	دشواری‌های الحاق بحرین به عربستان
۱۶۹	چالش‌های امنیت پیرامونی جمهوری اسلامی ایران
	فصل ششم: نتیجه‌گیری، پیشنهادات
۱۷۹	پیشنهادات اجرایی
۱۸۱	منابع و مآخذ

مقدمه

جنبش اسلامی بحرین که از ۲۰۱۱ به دنبال حرکت‌های مردمی در تونس و مصر در سلسله زنجیره‌ای بازاری مردمی رخ نمود و با عکس‌العمل‌ها و مواضع و برخوردهای متفاوت با حرکت‌های مردم‌رو بود. حکام عرب و آل خلیفه تلاش کردند تا حرکت مردمی بحرین به شدت سرکوب‌گشت و مورد بی‌توجهی قرار گیرد تا از قالب و جنبش جنبش‌های فراگیر در شمال آفریقا و خاور میانه با برجسب ماهیت طائفه‌ای کنار گذاشته شود.

یکی از دلایل و عوامل اصلی این رویکرد شیعه بودن اکثریت مردم در بحرین بود که در فرایند هویت‌یابی به خصوص بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و در ادامه با حاکمیت شیعیان در عراق و نیز پیروزی اعجاب‌برانگیز حزب الله لبنان بر ارتش رژیم صهیونیستی در جنگ ۳۳ روزه به منصه ظهور رسید.

اهمیت استراتژیک بحرین باعث شده است که بعد از آغاز خیزش مردمی در این کشور، از فوریه ۲۰۱۱ شاهد واکنش‌ها و رویکردهای مختلف بازیگران منطقه‌ای در قبال تحولات آن باشیم. بحرین یکی از کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس است و نتیجه بحران جاری در این کشور و شرایط حکومت آل خلیفه برای سایر کشورهای عضو این شورا به خصوص عربستان سعودی به عنوان بازیگر محوری شورای همکاری، پیامدهای حیاتی دارد.

در این میان حکام آل سعود بحرین را به عنوان خط قرمز خود در مباحث مربوط به بیداری اسلامی در بین کشورهای عربی در نظر گرفته و با این نگاه طرح الحاق بحرین به عربستان سعودی را به عنوان یکی از راهکارها برای برون‌رفت از این معضل مطرح نموده‌اند.

یکی از مهمترین تهدیداتی که تقریباً بعد از انقلاب اسلامی ایران، امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران را در معرض خطر قرار داده است تحرکات کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس به خصوص عربستان سعودی است. این کشور به عنوان یکی از متحدان اصلی غرب و به ویژه آمریکا در منطقه، رهبری و نفوذ بسیار زیادی بر کشورهای منطقه، به ویژه کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس و بالاخص دو کشور بحرین و امارات داشته و تقریباً نواسته است این کشورها را در یک جبهه متحد همسو با غرب در مقابله با ایران سازماندهی نماید.

در طول تاریخ همواره منطقه خلیج فارس به دو دلیل مهم اقتصادی و راهبردی مورد توجه دولت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده است. در یک دیدگاه کلی، موقعیت ژئوپلیتیکی پادشاهی بحرین به عنوان یکی از کشورهای این منطقه، بر اهمیت آن افزوده و می‌توان گفت صرفاً اراضی این کشور به عنوان برپل در داخل خلیج فارس مهمترین عاملی است که به عنوان پشتوانه نقش‌آفرینی برای آن عمل می‌کند. به عبارتی دیگر اراضی این کشور به عنوان بخشی از خلیج فارس، همواره از موقعیت جغرافیایی مطلوبی برخوردار بوده و به سبب این موقعیت همیشه در معرض توجه دولت‌ها و قدرت‌های بزرگ قرار داشته است. از این رو تردیدی نیست که توجه برخی کشورها خصوصاً آمریکا و عربستان به بحرین بیش از آنچه به خاطر وجود انرژی در منطقه باشد به سبب موقعیت خاص و برتر جغرافیایی است. برای قدرت‌های غربی، همسایگی و پیوستگی جغرافیایی بحرین با منطقه خلیج فارس و ایران که هر دو دارای اهمیت راهبردی و غیرقابل چشم‌پوشی هستند مهم است.

مختلف، عدم برابری مرد و زن و فقدان موقعیت اجتماعی و سیاسی برای زنان و بحران مشارکت. (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۷: ۱۵)

منطقه خاورمیانه همواره از اهمیتی بین‌المللی برخوردار بوده است. یقیناً بخش اعظمی از اهمیت این منطقه، به دلیل وجود خلیج فارس است. خلیج فارس به عنوان منبع اصلی تأمین انرژی فسیلی دنیا به خصوص نفت از چنان ارزشی برخوردار است که اکثر کشورهای جهان برای خود در این منطقه منافع خاصی را تعریف نموده و به سرنوشت و تغییرات آن حساس هستند. به تناسب اهمیت خلیج فارس کشورهای همسایه آن نیز، ارزش ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی فراوانی داشته و ج.ا.ا هم برای خود به عنوان مهمترین کشور حاشیه خلیج فارس، منافع خاصی را تعریف نموده است.

از جمله کشورهای خلیج فارس، بحرین (صرفاً با ۷۶۰ کیلومتر مربع وسعت و ۱۲۰۰/۰۰۰ نفر جمعیت) است که در یک سال و نیم گذشته، موج بیداری اسلامی به آن سرایت کرده است. در چند ماه گذشته، سران کشور بحرین (آل خلیفه)، در اقدامی نامناسب و در تقابل با بسیاری از اصول اسلامی، بحث الحاق خود به عربستان سعودی را مطرح نموده‌اند و حتی نشستی نیز برای بررسی همین موضوع برگزار شده که با اعتراض برخی از کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس، راجه گردیده است.

بدیهی است چنانچه این الحاق صورت پذیرد، اثرات و موجبات تغییرات ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی جدیدی را در منطقه فراهم سازد. از طرفی این موضوع می‌تواند امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را در قالب‌های گوناگون تحت‌الشعاع خود قرار دهد.

مسئله و هدف اصلی نگارش این کتاب پرداختن به عرفان‌ها و دشواری‌های (امکان‌سنجی) الحاق بحرین به عربستان سعودی است به عبارتی دیگر چه عواملی تسهیل کننده و چه عواملی مانع این الحاق خواهد بود. از این رو در نظر است این مباحث در این کتاب بررسی شده و چالش‌های امنیت پیرامونی جمهوری اسلامی ایران مورد کنکاش و تحلیل قرار گیرد.

اصلیت ایرانی شیعیان بحرین، موجب شده است تا همواره میان آنان و طبقه حاکم که اقلیت سنی را تشکیل می‌دهند شکاف وجود داشته باشد. در حالی که حدود ۷۰ درصد از مردم بحرین را شیعیان تشکیل می‌دهند، اداره حکومت در دست خاندان اهل سنت آل خلیفه است که به انواع سیاست‌های ضد شیعی در کشور شیعه نشین پرداخته است. در پی دستگیری رهبران و فعالان شیعی توسط دولت، واکنش‌های شدیدی از جانب شیعیان در اعتراض به این حوادث روی داده است. گروه‌های شیعی خواهان اصلاحات اساسی در تمامی زمینه‌ها در کشور و پایان برخوردها و سرکوب‌ها هستند. اعمال تبعیض شدید علیه شیعیان از سوی مقامات بحرین، عدم برخورداری شیعیان از حقوق سیاسی، اقتصادی و اجتماعی برابر و مساوی و ایجاد محدودیت برای شیعیان حتی در زمینه برپایی شعائر مذهبی و عبادی از جمله رازدی است که مردم شیعه خواستار رفع آن‌ها هستند. حکومت بحرین در این تلاش است که نسبت جمعیتی بحرین را به سوی سنیان و وهابیان سوق داده و شیعیان را در اقلیت قرار دهد. در این راه، علاوه برخوردهای شدید با علما و مردم شیعی، اقدام به دادن روایت بحرینی شدن به گروه‌های وسیعی از سنیان و وهابیان سایر کشورها نموده است. در پی اعتراضات در بحرین (۲۰۱۱) بود که حکومت پادشاهی این کشور، ایران را به دخالت در امور داخلی این کشور و - مایه از معترضان متهم کرد. ایران نیز سرکوب معترضان بحرینی توسط نیروهای امنیتی این کشور و ارتش عربستان را محکوم دانست و چنین اتهامی را مردود و بهانه سرکوب شدید معترضان بحرینی توصیف کرد. بحرین در تقابل با این دخالت‌ها نام یکی از خیابان‌هایش را به شارع الاحواز العربیة گذاشت. (ویکی پدیا)

پادشاهی بحرین به دلایل مختلف از جمله مشکلات داخلی و کم بودن عمق استراتژیک، به تنهایی نمی‌تواند تهدید عمده‌ای برای کشورمان باشد لیکن اتحاد این کشور با عربستان سعودی یا احياناً الحاق این کشور به عربستان می‌تواند تهدیداتی را برای کشورمان به همراه داشته باشد. ضمن اینکه هم اکنون ناوگان پنجم نیروی دریایی آمریکا را در بحرین مستقر است. بنابراین می‌توان عنوان داشت که بحرین در تقاطع منافع استراتژیک

دو بازیگر منطقه‌ای (ایران و عربستان) و یک بازیگر فرامنطقه‌ای به نام آمریکا واقع شده است.

در حالی که منطقه خلیج فارس پس از پایان جنگ خلیج فارس و حمله عراق به کویت در شرایط موازنه قدرت به سر می‌برد، به نظر می‌رسد حضور نظامی عربستان به نفع یکی از طرف‌های دعوا در بحرین و اقدام به کشتار مردم بحرین، سر آغاز تغییری دوباره در منازعه قدرت در منطقه خلیج فارس باشد. سر آغازی که ممکن است با تشدید اوضاع علیه مردم بحرین و ورود احتمالی ایران به معرکه بحرین، شرایط منطقه خلیج فارس را به کلی متغیر سازد.

در این شرایط برخی از ناظران سیاسی معتقدند موضوع الحاق بحرین به عربستان یک توطئه خطرناک آمریکایی است که هدف آن متشنج کردن اوضاع خاورمیانه است. در پی برگزاری نشست اساسی شورای همکاری خلیج فارس در ریاض و توافق بحرین و عربستان سعودی برای استنادهای مشترک به این کشور، ناظران سیاسی این طرح را نشانه ناتوانی آل خلیفه در کنترل اوضاع و مهار بحران داخلی دانسته و به همین خاطر دست به دامن عربستان شده‌اند. آنان معتقدند که فقدان آل خلیفه و آل سعود از طرح این موضوع دو هدف عمده را دنبال می‌کنند؛ نخست، مقابله با انقلاب مردمی بحرین و سرکوب شدید مردم و هدف بعدی تلاش عربستان برای فرار از بحران‌های داخلی و مقابله با انتقال الگوهای انقلابی از کشورهای اطراف به این کشور است. بعیناً آل سعود با این اقدام می‌خواهد نگاه‌ها را از تحرکات مردمی رو به گسترش در عربستان که در اعتراض به اوضاع حقوق بشر فقدان آزادی و بیکاری و فقر شدید صورت می‌گیرد منحرف کند. این در حالی است که کشورهایی همچون عمان و قطر از پذیرش پیشنهاد آل خلیفه مبنی بر پیوستن به اتحادیه عربستان و بحرین سر باز زده‌اند. (روزنامه کیهان، ۱۳۹۱/۰۲/۲۶)

از طرفی می‌توان برخورد متناقض رژیم سعودی با تحولات بحرین، یمن و سوریه را تلاشی از سوی این رژیم برای جلوگیری از رسیدن نسیم تغییر به عربستان دانست. عربستان در بحرین مستقیماً به سرکوب انقلاب پرداخت، چرا که رژیم سعودی سرنگونی رژیم بحرین و تغییر نخستین رژیم پادشاهی عربی را خطری مستقیم برای خود می‌داند؛ به همین دلیل تلاش می‌نماید انقلاب بحرین را حرکتی طایفه‌ای معرفی کند که از سوی ایران به عنوان یک قدرت منطقه‌ای حمایت می‌شود. رژیم سعودی نمی‌خواهد یک نظام جمهوری عربی در منطقه ایجاد شود، چرا که این امر مقدمه‌ای برای سرنگونی پادشاهان عرب یکی پس از دیگری خواهد بود. (شبکه خبری العالم، ۱۳۹۱/۰۵/۱۶)

بدیهی است که طرح الحاق بحرین به عربستان سایر کشورهای عربی حوزه خلیج فارس و جمهوری اسلامی ایران را در معرض تهدیدات مختلف قرار خواهد داد و این طرح تهدید بالقوه علیه ایران و موجودیت سایر کشورهای حوزه خلیج فارس است. (مصاحبه سایت تابناک با طلایی، ۱۳۹۱/۰۳/۱۷)

این همه گرایش کشورهای حاشیه غربی خلیج فارس به ویژه بحرین و عربستان به کشورهای متعارض با ایران به خصوص ایالات متحده آمریکا و اگرایی به وجود آمده در روابط دو طرف با اضافه نمودن تبعات امنیتی طرح الحاق بحرین به عربستان، قطعاً در امنیت پیرامونی کشورمان تأثیرگذار خواهد بود. ضمن اینکه به دلایل مبرهن و واضح زیر بررسی این طرح و تبعات آن از اهمیت ویژه و بسیار بالایی برای کشورمان برخوردار است:

- موقعیت ژئوپلیتیکی بحرین به عنوان همسایه‌ای در خلیج فارس و بخشی از اراضی سابق کشورمان و پیشینه ایرانی و کشوری با اکثریت شیعه در جهان.
- تاریخ و فرهنگ مشترک میان دو کشور.
- تأثیر الحاق بحرین به عربستان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران.
- شکل گیری اتحادی با ضدیت بیشتر با نظام جمهوری اسلامی ایران.

– افزایش نفوذ هر چه بیشتر عربستان سعودی بر سایر کشورهای عربی حوزه خلیج فارس و احتمال شکل‌گیری جبهه ضد ایرانی قوی‌تر در منطقه.

– امکان خاموش شدن یا سرکوب بیداری اسلامی در کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس به سرکردگی آمریکا و عربستان.

در یک جمع بندی می‌توان اهمیت و ضرورت نگارش کتاب را از دو دیدگاه سلبی و ایجابی نیز مورد بررسی قرار داد:

از دیدگاه ایجابی نگارش این کتاب می‌تواند موجب افزایش آگاهی پیرامون طرح مذکور شده و راهگشای دستگاه دیپلماسی کشورمان باشد.

از دیدگاه سلبی نیز عدم پرداختن به این موضوع می‌تواند از هوشیاری پیرامون اهداف و تهدیدات پیرامون طرح الحاق بحرین به عربستان کاسته و مانع پرداختن به تمام حواشی این طرح گردد. با این توضیح که به واسطه جدید بودن موضوع، تاکنون تحقیق مدون و مناسبی در باب آن و تأسیسات امنیتی حاصله صورت نگرفته است این کتاب تلاش دارد تا در پی موشکافی ظرفیت‌ها و شواهدی عملی شدن طرح الحاق بحرین به عربستان سعودی، چالش‌های امنیت پیرامونی جمهوری اسلامی ایران را به عنوان مهمترین ضرورت‌های انجام این پژوهش مورد بررسی قرار دهد.